

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه الزهراء
دانشکده الهیات و معارف اسلامی
رشته علوم قرآن و حدیث

عنوان

مبانی نقد اخبار در

«الصحيح من سيرة النبي الاعظم صلى الله عليه وآله وسلم»

(از غزوه بنی نضیر تا فتح مکه)

استاد راهنما

دکتر فتحیه فتاحی زاده

استاد مشاور

دکتر سهیلا جلالی کندری

دانشجو

فخرالسادات مروستی زاده

اسفند ۱۳۹۱

تقدیم به

پیشگاه مقدس

حضرت ولی الله الأعظم مهدی صاحب الزمان عجل الله فرجه

چکیده

نگارش سیره پیامبر اسلام ﷺ یکی از زمینه‌های پژوهش تاریخ‌نویسان است؛ هر چند اسباب و عواملی از قبیل دسته‌بندی‌های سیاسی، فرقه‌ای از یک سو و بی‌توجهی به پالایش اخبار تاریخی از سوی دیگر بستر تحریف و تغییر در گزارش‌های مربوط به عصر رسالت را فراهم نموده است. از این رو عالمان به ویژه در دوره معاصر، با توجه به معیارهای سنجش اخبار، در جهت زدودن این انحرافات از تاریخ اسلام تلاش نموده‌اند.

جعفر مرتضی عاملی، نویسنده لبنانی، یکی از تلاشگران در این عرصه است. این پژوهش با هدف معرفی مبانی نقد جعفر مرتضی در کتاب "الصحيح من سيرة النبي الاعظم ﷺ" به بررسی وقایع تاریخی از غزوه بنی نضیر تا فتح مکه پرداخته است. عاملی گزارش‌های تاریخی مربوط به سیره رسول الله را با مبانی نقد سند و متن سنجیده است و سعی در ارائه تاریخی مطابق با واقع و عاری از تحریف درباره پیامبر ﷺ دارد. عرضه اخبار بر قرآن، سنت، عقل، مسلمات تاریخی و سنجش روایات با شخصیت افراد، از ملاک‌های جعفر مرتضی در نقد متون تاریخی است. البته در این میان به معیار عقل در سنجش روایات تاریخی توجه ویژه دارد. وی به نقد متن بیش از نقد سند توجه داشته و در بسیاری از موارد تنها به بیان وصف صحت و ضعف درباره سند روایات اکتفا می‌کند. بررسی یک روایت از مصادر متعدد، به ویژه منابع اهل سنت، و آشکار نمودن تعارض روایات از دیگر شاخصه‌های کتاب الصحيح است.

کلید واژه ها: جعفر مرتضی عاملی، الصحيح من سيرة النبي الاعظم ﷺ، نقد سند، نقد متن

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	فصل اول: کلیات
۲	مقدمه
۳	۱-۱- پرسش اصلی پژوهش و تبیین آن
۳	۲-۱- پرسش های پژوهش
۳	۳-۱- فرضیات پژوهش
۴	۴-۱- اهداف پژوهش و ضرورت آن
۴	۵-۱- پیشینه پژوهش
۴	۶-۱- معرفی جعفر مرتضی عاملی و کتاب الصحيح من سيرة النبي الاعظم ﷺ
۴	۱-۶-۱- نگاهی به زندگی سید جعفر مرتضی عاملی
۵	۲-۶-۱- دوران تحصیل
۶	۳-۶-۱- اساتید
۶	۴-۶-۱- آغاز پژوهش
۷	۵-۶-۱- کتب و آثار
۸	۶-۶-۱- سید جعفر مرتضی عاملی از نگاه عالمان
۸	۷-۶-۱- آشنایی با کتاب الصحيح من سيرة النبي الاعظم ﷺ
۹	۱-۷-۶-۱- مراحل جمع آوری و تدوین
۱۰	۲-۷-۶-۱- منابع کتاب الصحيح
۱۱	۳-۷-۶-۱- ساختار تألیف
۱۱	۴-۲-۶-۱- شیوه نقل مطالب
۱۳	۷-۱- کلیاتی درباره نقد
۱۳	۱-۷-۱- مفاهیم و اصطلاحات
۱۳	۲-۷-۱- مبانی
۱۴	۳-۷-۱- نقد
۱۴	۱-۳-۷-۱- نقد حدیث

۱۴ مبانی نقد حدیث ۱-۷-۳-۲
۱۵ انواع نقد ۱-۷-۴
۱۵ نقد خارجی یا نقد سند ۱-۷-۴-۱
۱۶ بررسی حال راویان ۱-۷-۴-۱-۱
۱۷ اتصال و انقطاع سند ۱-۷-۴-۲
۱۹ نقد داخلی یا نقد متن ۱-۷-۴-۲
۲۲ پیوند حدیث با اخبار تاریخی ۱-۸-۱
۲۲ پیوند خبر و حدیث ۱-۸-۱-۱
۲۳ پیوند حدیث و تاریخ نگاری ۱-۸-۲
۲۶ معیارهای نقد اخبار از دیدگاه جعفر مرتضی عاملی ۹-۱
۲۶ زمینه های رواج روایات ساختگی ۹-۱-۱
۲۷ قواعد کلی شناخت روایات ۹-۱-۲
۲۸ معیارهای شناخت اخبار صحیح ۹-۱-۳
۳۰	فصل دوم: مبانی نقد سند از دیدگاه جعفر مرتضی عاملی
۳۲ پذیرش روایت به دلیل صحت سند ۲-۱-۱
۳۴ عدم پذیرش سند روایت ۲-۱-۲
۴۶ ردّ برخی آرا درباره ضعف سند روایت ۲-۳-۱
۴۸ جمع بندی فصل دوم
۴۹	فصل سوم: مبانی نقد متن از دیدگاه جعفر مرتضی عاملی
۵۱ عرضه خبر بر قرآن ۳-۱-۱
۵۲ نقد روایت با توجه به ظاهر آیه ۳-۱-۱-۱
۵۳ نقد روایت با توجه به سیاق آیه ۳-۱-۲
۵۶ نقد روایت با توجه به واژگان آیه ۳-۱-۳
۶۱ عرضه خبر بر سنت قطعی ۳-۲-۱
۶۴ عرضه خبر بر عقل ۳-۳-۱
۷۴ عرضه خبر بر مسلمات تاریخی ۳-۴-۱

۷۹	۳-۵- نسبت سنجی نص با شخصیت افراد
۸۹	۳-۶- توجه به سیاست هیأت حاکمه
۹۲	تکمیل فصل
۹۲	۱- توجه به تناقض روایات
۹۹	۲- رفع تناقض روایات
۱۰۲	جمع بندی فصل سوم
۱۰۳	نتیجه گیری نهایی
۱۰۴	فهرست منابع

فصل اول

کلیات

مقدمه

موفقیت در زندگی بستگی به میزان بهره‌گیری از الگوی مناسب دارد. تلاش بدون سرمشق درست، پیامد مناسبی نخواهد داشت. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عالی‌ترین سرمشق دنیای بشریت است. الگو بودن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ توسط خداوند نیز مورد تأیید قرار گرفته است. همین امر سبب اهمیت سیره ایشان گشته و آشنایی با آن را نیازمند پژوهش در کتاب‌های تاریخی و روایی کرده است. متأسفانه اتفاقات مربوط به زندگی رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از تحریف در امان نبوده و گاهی سبب ارائه الگویی نامناسب از شخصیت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌گردد. اگرچه راهیابی اکاذیب در اخبار مربوط به سیره، دستیابی به اصل آن‌ها را دشوار کرده است اما، آن را امری غیرممکن نخواهد ساخت. بدین جهت علمای مسلمان با ارائه معیارها و ملاک‌هایی برای جداسازی روایات صحیح از سقیم، سعی در هموار نمودن راه برای پویندگان آن داشته و به تدوین اصول نقد در این زمینه پرداخته‌اند.

مؤلف کتاب "الصحيح من سيرة النبي الاعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ" نیز به خطرهای آمیختگی اخبار سیره نبی اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آگاه بوده و با بکارگیری مبانی نقد اخبار، سعی در زدودن انحراف از چهره تاریخ صدر اسلام دارد. او وقایع مربوط به سیره را با دقت بررسی کرده و با میزان صحیح سنجیده است. جعفر مرتضی‌عاملی در کتاب خویش به دنبال یافتن خبر درست از میان اخبار نادرستی است که در کتب تاریخی وارد گشته‌اند. او سعی در ارائه همان الگویی دارد که خداوند او را سرمشق بشریت قرار داده است.

از آنجا که مجموعه مقالاتی با عنوان «رویکرد الصحيح به سیره رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» این کتاب را تا حدود مبحث غزوة بنی‌نضیر مورد بررسی قرار داده است، از این رو نوشتار حاضر از غزوة بنی‌نضیر تا فتح مکه (جلد نهم تا پایان جلد بیستم) پرداخته است.

۱. لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ. (حزاب/۲۱)

۱-۱- پرسش اصلی پژوهش و تبیین آن

جعفر مرتضی عاملی در نقد اخبار در "الصحيح من سيرة النبي الاعظم ﷺ" چه مبانی را به کار گرفته است؟

با گذشت سالیان دراز از حیات طیبه پیامبر اکرم ﷺ، نیاز به آشنایی بیشتر با زندگی و شرح حال ایشان، شناخت اخبار صحیح در مورد سیره رسول ﷺ را ایجاب می کند. نگاهی به کتب تاریخی، غفلت در پالایش اخبار سیره را آشکار می سازد. کتاب "الصحيح من سيرة النبي الاعظم ﷺ" اثر سید جعفر مرتضی عاملی، در سی و پنج جلد، به نقد و ارزیابی این اخبار با تکیه بر نقطه نظرات شیعه پرداخته است. او با بهره گیری از منابع فراوان و نقادی دقیق، به تفکیک اخبار صحیح از سقیم دست زده تا خواننده را با سیره صحیح رسول بزرگوار اسلام ﷺ آشنا سازد. این تحقیق به دنبال معرفی ملاک ها و معیارهای او در نقادی اخبار تاریخی می باشد که البته به دلیل گستردگی مطالب مطرح شده در کتاب الصحيح، به ذکر مبانی جعفر مرتضی از غزوه بنی نضیر تا فتح مکه محدود گشته است.

۱-۲- پرسش های پژوهش

۱- مبانی نقد در سند و متن چیست؟

۲- معیارهای نقد سندی به کار رفته توسط جعفر مرتضی عاملی در کتاب الصحيح چیست؟

۳- معیارهای به کار گرفته شده توسط او در نقد متن چیست؟

۱-۳- فرضیات پژوهش

۱- در نقد سند توجه به حال راویان و اتصال و انقطاع سند مورد توجه است.

در نقد متن مطابقت با قرآن، سنت، اجماع، عقل، مسلمات علمی و تاریخی از معیارهای مورد توافق حدیث پژوهان می باشد.

۲- جعفر مرتضی از ملاک های نقد سندی به صورت مجزا بهره نبرده است. او در بسیاری از موارد تنها به ذکر صحیح، ضعیف و موثق درباره اسناد روایات اکتفا نموده است.

۳- عرضه اخبار بر قرآن، سنت، عقل، تاریخ، نسبت سنجی نص با شخصیت افراد، توجه به سیاست های هیأت حاکمه، جمع روایات و توجه به تناقض روایات ملاک های نقد متن در الصحیح است.

۴-۱- اهداف پژوهش و ضرورت آن

اهداف

- بررسی سیره رسول اکرم ﷺ از دیدگاه شیعه
- آشنایی با مبانی جعفر مرتضی عاملی در رد اخبار جعلی
- معرفی کتاب الصحیح من سیره النبی الاعظم ﷺ به عنوان یکی از جامع ترین کتب در زمینه سیره رسول الله با رویکردی تحلیلی نسبت به گزارش های تاریخی

ضرورت

- آمیختگی اخبار صحیح و سقیم در کتب تاریخی مرتبط با زندگی پیامبر مکرم اسلام ﷺ
- نیاز به معرفی معیارهایی برای پالایش اخبار مربوط به سیره

۵-۱- پیشینه پژوهش

در سال ۱۳۸۰ مراسمی به قصد بزرگداشت جعفر مرتضی برگزار گردید. حاصل آن مراسم، کتابی با عنوان «رویکرد الصحیح به سیره رسول خدا ﷺ» بود که توسط پژوهشگاه حوزه و دانشگاه زیر نظر رسول جعفریان به چاپ رسید. در این کتاب، مقالاتی درباره جعفر مرتضی و کتاب الصحیح وجود دارد و تنها پژوهش انجام گرفته درباره کتاب الصحیح می باشد.

۶-۱- معرفی جعفر مرتضی عاملی و کتاب الصحیح من سیره النبی الاعظم ﷺ

کتاب " الصحیح من سیره النبی الاعظم ﷺ " به تحلیل وقایع تاریخی زمان رسول ﷺ می پردازد. مؤلف کتاب در گزینش اخبار مربوط به این وقایع و پیراستن سیره پیامبر ﷺ از جعل، دقت و حساسیت ویژه ای را به کار بسته است. بی شک درک نگرش جعفر مرتضی نسبت به گزینش اخبار مربوط به سیره رسول خدا ﷺ و چگونگی به کار گیری مبانی نقد در برخورد با گزارش های تاریخی، تا حدودی در سایه معرفی او و کتابش محقق خواهد شد.

۱-۶-۱- نگاهی به زندگی سید جعفر مرتضی عاملی

سید جعفر مرتضی حسینی عاملی در ۲۵ صفر سال ۱۳۶۴ هـ ق (۱۳۲۳ هـ ش) در روستای دیر قانون رأس العین، نزدیک شهر صور از شهرهای ساحلی توابع جبل عامل پا به عرصه وجود نهاد، سپس به «عیثاالجبل» منتقل شد و بخش مهم دوره زندگی خود را در عیثا

الجبل که قبلاً عیتالزط نامیده می‌شد و در ۱۱۰ کیلومتری بیروت واقع است، سپری کرد.^۱ خاندان وی، "مرتضی الحسینی العاملی"، شاخه‌ای از سادات اند که نسب ایشان به "الحسین ذی‌الدمعه" فرزند زید بن علی بن الحسین علیه السلام می‌رسد. این خاندان عالمان زیادی داشته‌اند که از جمله "سید حیدر" معروف را می‌توان نام برد که در جبل عامل مدرسه‌ای داشته و زمانی "سید محسن امین" در آن تحصیل می‌کرده است. دو برادر دیگر سید حیدر، یکی سید جواد و دیگری سید مرتضی است که فرد اخیر، جد استاد سید جعفر می‌باشد. پدر او، سید مصطفی، به طور رسمی روحانی و معمم نبوده، اما اهل علم به شمار می‌آمده است. به این افراد در آن دیار "عصامی" گفته می‌شود. سیدمصطفی تالیفاتی نیز دارد که برخی چاپ شده و برخی هم چنان مخطوط مانده است. از جمله آثار چاپ شده وی، "شرح دعای افتتاح" را می‌توان نام برد. سید جعفر از سوی مادر منسوب به "آل محسن" است که البته از سادات نیستند.^۲

۱-۶-۲- دوران تحصیل

سید جعفر، تحصیلات ابتدایی را به صورت مکتبی نزد پدرش، که معلم بود، گذراند. وی افزون بر آموزش‌های عمومی، مطالعاتی نیز در زمینه آثار ادبی داشت و وقت خود را در کتابخانه نسبتاً بزرگی، که متعلق به پدرش بوده، می‌گذراند. در همان روزگار، به شعر نیز توجهی داشته و قصایدی از آن دوران، از او به یادگار مانده است. پدرش به او می‌گفت: «اریدک عالماً و لا اریدک شاعراً» و او از خواست پدر پیروی کرد.^۳

جعفر مرتضی بعدها به دلیل اشتغالات علمی، کمتر به سراغ شعر رفت، اما در مواقع خاص، قصایدی سروده است که نمونه آن، قصیده "سنابل‌المجد"، در رثای امام خمینی و در ۱۲۰ بیت است.

سید جعفر در سال ۱۳۸۲ هـ.ق (۱۳۴۱ هـ.ش) برای تحصیل علوم دینی راهی نجف شد و تا سال ۱۳۸۸ هـ.ق (۱۳۴۷ هـ.ش) در آنجا ماند. در سال ۸۴ هـ.ق رساله‌ای با عنوان "الالغاز" را که از "ابن هشام نحوی" است، در همان نجف به صورت کتابچه‌ای تصحیح و چاپ کرد که نشان از علائق ادبی وی در آن سال هاست.^۴

او در سال ۱۳۸۸ هـ.ق (۱۳۴۷ هـ.ش) تصمیم گرفت برای تحصیل، از نجف به قم بیاید.

1. www.alhadi.org

۲. جعفریان، رسول، مقاله «استاد سید جعفر مرتضی آن گونه که من شناختم»، مجموعه مقالات "رویکرد /صحیح به سیره رسول خدا صلی الله علیه و آله"، نوشته جمعی از مؤلفان زیر نظر رسول جعفریان، قم، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۰ هـ.ش، ص ۱۷.

3. www.alhadi.org و http: hr-fallah.blogfa.com

۴. جعفریان، رسول، مقاله "استاد سید جعفر مرتضی آن گونه که من شناختم"، صص ۱۷-۱۸.

در اواخر سال ۱۴۱۴ هـ ق (۱۳۷۲ هـ ش)، پس از ۲۵ سال اقامت در ایران، راهی لبنان شد.^۱

عاملی افزون بر کار تألیف و تدریس و ایراد سخنرانی و احداث مراکز عبادی - فرهنگی، با هممتی بلند سرپرستی یک مرکز پژوهشی را عهده‌دار است، و منشأ خدمات فراوان در لبنان می‌باشد.

۱-۶-۳- اساتید

سید جعفر از اساتید وقت نجف از جمله شیخ محمد تقی جواهری، سید محمد جواد فضل‌الله و شیخ احمد بهادلی مؤلف کتاب "محاضرات فی العقیده الاسلامیه" و دیگران بهره برد.^۲ او در قم به سراغ "سید عبد الله شرف الدین" رفت و از این طریق، با جمعی از علما و فضایی قم در "مدرسه خان" آشنا شد. جعفر مرتضی بخشی از دروس باقی مانده سطح را نزد آیت الله میر محمدی گذرانده و در ادامه در درس حضرات آیات زنجانی، فانی، حائری و آملی شرکت کرد.^۳

۱-۶-۴- آغاز پژوهش

رفاقت سید جعفر با مرحوم روحانی، احمدی و میر محمدی ادامه یافت و بعدها بر کارهای پژوهشی و علمی وی تأثیر قابل ملاحظه ای گذاشت، طوری که مقید بود هر چیزی را که می‌نویسد، ابتدا در اختیار مرحوم روحانی و احمدی قرار دهد و بعد از مطالعه آنان و رعایت تذکراتشان به چاپ برساند.

از این زمان به بعد، جعفر مرتضی به کار تحصیل در علوم رسمی اکتفا نکرد و به آرامی به پژوهش نیز پرداخت. نخستین بار دو مسئله او را وادار به پژوهش کرد:

نخست نوشته ای بود که یکی از نویسندگان لبنانی منتشر کرده و در آن به ساحت مقدس امام علی بن موسی الرضا علیه السلام توهین شده بود. این امر، سید جعفر را بر آن داشت تا تحقیق مستقلی را درباره زندگانی سیاسی امام رضا علیه السلام آغاز کند. این تحقیق، ابتدا بصورت مقالاتی در مجله عربی "الهادی"، که پیش از انقلاب "دارالتبلیغ اسلامی" آن را منتشر می‌کرد، به چاپ رسید و اندکی پس از آن، به صورت یک کتاب جامع و محققانه در بیروت چاپ گردید.

مسئله دیگری که او را به کار پژوهش کشاند، متهم شدن عبد الله بن عباس در سرقت اموال بصره بود که خبر آن در برخی منابع تاریخی آمده است. او با تحقیق در متون متعدد تاریخی، ادبی و حدیثی، رساله ای تحت عنوان "ابن عباس و اموال البصره" نگاشت که در سال

۱. جعفریان، رسول، مقاله "استاد سید جعفر مرتضی آن گونه که من شناختم"، صص ۱۸-۲۴ (با تلخیص).

۲. همانجا، <http://hr-fallah.blogfa.com>.

۳. همو، ص ۱۷.

۱۳۹۷ هـ ق (۱۳۵۵ هـ ش)، به چاپ رسید.

سومین نوشته عاملی، که تحقیق آن پیش از انقلاب صورت گرفت، کتاب " حدیث الافک " بود که تحقیقی منسجم درباره واقعه افک، و نقد نقل های کتاب های سیره در این زمینه است. به اعتقاد ایشان، آیات افک نه درباره عایشه، بلکه به دفاع از ماریه قبطیه است. این اثر، جعفر مرتضی را به نوعی متوجه اهمیت سیره نبوی کرده و راه آینده را برای تحقیق در این مهم هموار نمود.

او در ضمن مطالعه متون برای تحقیق در مورد یک مسئله، مطالب مهم آن کتاب ها را درباره موضوعات خاصی که مورد نظرش بود، یا همان لحظه نظرش را جلب می نمود، در انتهای کتاب یادداشت می کرد، گاه در هر صفحه تا پنجاه یادداشت تاریخی و غیره به صورت ریز و به اشاره آمده بود.

به مرور، تعداد متون مطالعه شده که یادداشت هایی در پشت آنها نوشته شده بود، زیاد شده و هر بار که جعفر مرتضی در مورد مسئله ای تحقیق می کرد، به اجبار باید تمام این کتاب ها را کنار خود می گذاشت و همه یادداشت های خود را مرور می نمود. این کار، گرچه وقت زیادی می گرفت، اما خاصیت مهم اش آن بود که مروری بر بسیاری از یادداشت ها بود و به کار پژوهش، عمق و توسعه بیشتری می بخشید.

نکته ای که در زندگی علمی جعفر مرتضی اهمیت چشمگیری دارد، در اختیار داشتن کتابخانه غنی پدرش است که مستقل از کتابخانه خود او، در منزلی که در "عیتا" دارند، نگهداری میشود. بنا به اظهار جعفر مرتضی، در این کتابخانه نزدیک به پانزده هزار جلد کتاب موجود است. افزون بر آن، خود او از همان آغاز طلبگی به تهیه کتاب پرداخته و کتابخانه مجهزی داشته است. همین مسئله به او این امکان را می داد تا در تحقیقات خود، از کتاب های متعدد بهره برد و ارجاعات فراوانی داشته باشد^۱.

۱-۶-۵- کتب و آثار

از سید جعفر علاوه بر مقاله های متعدد، حدود ۶۰ کتاب نیز به چاپ رسیده است که بیشتر در حوزه تاریخ اسلام می باشد. از آن جمله می توان به کتاب هایی مانند: الصحیح من سیرة النبی الاعظم ﷺ، الصحیح من سیرة الامام علی ﷺ، علی ﷺ و الخوارج، الحیاة السیاسیة للامام الجواد ﷺ، الحیاة السیاسیة للامام الحسن ﷺ، الحیاة السیاسیة للامام الرضا ﷺ، الغدیر و المعارضون، مأساة الزهراء، ظلامه ابی طالب، بنات النبی ام ربائبه اشاره نمود.

البته کتاب هایی همانند اهل البیت فی آیه التطهیر و حقائق الهامة حول القرآن الکریم در

۱. جعفریان، رسول، مقاله "استاد سید جعفر مرتضی آن گونه که من شناختم"، ص ۲۶.

زمینه علوم قرآن و کتاب هایی چون السوق فی ظل الدولة الاسلامیة، زواج المتعة و حقوق الحيوان در فقه از او منتشر شده است. تفسیر سوره های هل ائی، کوثر، ماعون، فاتحه، ناس و تفسیری با نام أفلا تذکرون، از تلاش جعفر مرتضی در حوزه تفسیر حکایت دارد.^۱ دو جلد اول کتاب الصحیح توسط حسین تاج آبادی به فارسی ترجمه و با نام " سیره صحیح پیامبر بزرگ اسلام " منتشر شده است.

«سیرت جاودانه» نیز ترجمه و تلخیص کتاب «الصحیح من سیرة النبی الاعظم ﷺ» است که توسط دکتر محمد سپهری در دو جلد به فارسی برگردانده شده است. اخیراً کتاب "سیره صحیح پیامبر اعظم ﷺ" ترجمه کامل کتاب الصحیح توسط محمد سپهری و انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی به چاپ رسیده است.

۱-۶-۶- سید جعفر مرتضی عاملی از نگاه عالمان

آیت الله سید محمد سعید طباطبایی حکیم از او با عناوینی چون علامه، محقق و پژوهشگر یاد می کند.

نویسنده مشهور، علامه متتبع، باقر شریف قرشی درباره او می نویسد: «نابغه عصر، فخر بنی هاشم سیدنا المعظم السید جعفر مرتضی دامت برکاته».

سید محمد حسین فضل الله، نویسنده مشهور لبنانی، طبق نقل مؤلف، کتاب الفصیحه او را " شرف الدین عصر حاضر " معرفی کرده است.

علامه شیخ رضوان شراره و علامه شیخ حبیب کاظمی از علامه سید مرتضی عسکری، درباره سید جعفر مرتضی می پرسند، ایشان می فرماید: «لا اعرف فی من يعاصرني محققاً مثله» و نویسنده دانشمند آقای سید عباس علی موسوی می گوید: «عالم فاضل محقق مدقق عالج الكثير من الموضوعات الخلاقية و حقق فيها... و سیدنا السید جعفر شعر ظریف... فقد كتب الكثير ما ينفع و يفيد و لا يزال يمارس هذه المهمة - خصوصاً الدفاع عن المذهب - حتى يومنا هذا من سنة ۱۹۹۹م^۲»

۱-۶-۷- آشنایی با کتاب الصحیح من سیرة النبی الاعظم ﷺ

نام کتاب در چاپ نخستین " ما هو الصحیح من سیرة النبی الاعظم ﷺ " بوده که بعداً به نام "الصحیح من سیرة النبی الاعظم ﷺ" تغییر یافته است .

علامه سید جعفر مرتضی عاملی با بهره گیری از تسلطی که بر علوم اسلامی چون، کلام،

۱. ر.ک.: مهدی پور، محمود و دیگران، گلشن ابرار، قم، انتشارات نورالسجاد، ۱۳۸۶، ج ۶، صص ۶۱۲-۶۱۶.

۲. همو، ص ۶۱۷.

فقه، حدیث، تفسیر و ادبیات داشت و احاطه بر منابع، شروع به نگارش این کتاب نمود؛ مؤلف دلیل نامگذاری کتاب به الصحیح را چنین ابراز می‌دارد: "شناخت تاریخ صحیح، اسلوب و قواعدی دارد که اگر بر اساس آن سیر کنیم قادر خواهیم بود به تاریخ صحیح و مطمئن دست یابیم" ^۱

به همین دلیل او معیارهای صحیح بحث علمی را در فصل چهارم جلد اول عنوان می‌کند و بر اساس همین قواعد به شناخت اخبار صحیح و جداسازی سره از ناسره آنها می‌پردازد. البته سید جعفر به غیر مواردی که از آنها یاد کرده است، از قواعد دیگری نیز استفاده نموده که در بخش‌های بعد به آنها اشاره خواهد شد.

در این بخش با هدف معرفی کتاب الصحیح من سیره النبی الاعظم صلی الله علیه و آله به انگیزه مؤلف از تألیف آن، مراحل جمع و تدوین، منابع و شیوه تألیف توجه گردیده است.

سید جعفر عاملی یک سال پیش از انقلاب اسلامی ایران، برای تدریس تاریخ اسلام در یکی از مدارس علمیه قم دعوت شده و اندیشه تدوین کتابی در مورد سیره نبوی در وجود او تقویت می‌شود، البته تدوین این کتاب با عنوان "الصحیح" به بعد از انقلاب موکول می‌گردد. ^۲

۱-۶-۷-۱- مراحل جمع آوری و تدوین

"الصحیح" به نوعی مهم‌ترین اثر عاملی به حساب می‌آید، اثری که گرچه جلد اول و دوم آن طی چهار ماه به نگارش در آمده است اما متکی بر یادداشت‌های فراوانی است که او طی سال‌ها آنها را در انتهای کتاب‌های خود فراهم آورده بود. جلد اول تا چهارم "الصحیح" در سال ۱۴۰۳ هـ.ق (۱۳۶۱ هـ.ش) توسط انتشارات اسلامی چاپ شد و به دلیل مواضع مؤلف که برخورد تنیدی با عقاید رسمی تسنن داشت، ناشر نام خود را در کتاب ذکر نکرد. چند سال پس از آن، جلد پنجم و ششم منتشر شد. مجموعه این مجلدات در بازنویسی که تقریباً ده سال پس از آن صورت گرفت، در ده جلد چاپ شد. این کتاب، سال ۱۴۱۱ هـ.ق (۱۳۷۰ هـ.ش) در ایران جایزه کتاب سال جمهوری اسلامی را به خود اختصاص داده است. ^۳

باز هم برای مدتی کارهای علمی جعفر مرتضی صرف مسائل مختلف می‌شد تا آن که دوباره و به تدریج به کار تکمیل سیره پرداخت. در سال ۱۳۸۰ بزرگداشتی با حضور مؤلف برگزار گردید و حاصل آن مراسم مجموعه مقالاتی با عنوان "رویکرد الصحیح به سیره رسول

۱. عاملی، سید جعفر مرتضی، الصحیح من سیره النبی الاعظم صلی الله علیه و آله، بیروت، مرکز اسلامی للدراسات،

۱۴۲۷ هـ.ق، ج ۱، ص ۱۳.

۲. جعفریان، رسول، مقاله "استاد سید جعفر مرتضی آن گونه که من شناختم"، ص ۱۹.

۳. همان‌جا.

خدا ﷺ" بود که توسط پژوهشکده حوزه و دانشگاه به چاپ رسید.^۱

۱-۶-۷-۲- منابع کتاب الصحيح

جعفر مرتضی در گزارش های خود از کتاب های گوناگون (تاریخی؛ کلامی؛ تفسیری و...) اهل سنت و شیعه استفاده کرده است اگرچه بیشتر منابع مورد استفاده او از کتب اهل سنت می باشد.

گسترده‌گی منابع مورد استفاده عاملی در الصحيح از ویژگی های منحصر به فرد آن است. او مراجعه به منابع متقدم را ارجح بر منابع متأخر می‌داند و در درجه اول به منابع متقدم اعتماد دارد؛ اگرچه به منابع متأخر نیز رجوع می کند. از نظر او مؤلفان متأخر تنها به بازگویی مطالب متقدمان اکتفا کرده و به تحقیق و نقد مطالب آنها نپرداخته اند؛ گویی سخن آنان وحی الهی است.^۲

بسیاری از سیره نویسان، گزارش های تاریخی را براساس سلیقه، درخواست حاکمان یا تعصبات مذهبی و گاهی فضای فرهنگی جامعه خویش به گونه ای نادرست ثبت کرده اند بنابراین محققان باید با دقت و تأمل بسیار در کتب تاریخی بنگرند تا گرفتار جهالت و ضلالت نگردند و سعی در پاک نمودن تاریخ اسلام از این تعصبات و امیال نمایند.^۳

عاملی با چنین نگرشی به بررسی منابع مربوط به سیره رسول ﷺ می پردازد و بسیاری از اخبار و گزارش هایی که در کتب تاریخی اهل سنت وارد شده با شک و تردید می نگرد. وی اخبار و روایات سیره پیامبر ﷺ و تاریخ اسلام در منابع اهل سنت را از جهت محتوا و سند درست ندانسته و با کنار یکدیگر قراردادن روایات مختلف، به نقد آن گزارش ها پرداخته است. ... او با جمع بندی و کنار گذاشتن روایات منابع اهل سنت، تناقض های آنها را استخراج کرده و به ساختگی بودن برخی روایات و تحریفات آن ها اشاره کرده است.^۴

از میان کتب شیعه بیشترین استفاده از بحارالانوار، الغدير، تفسیر قمی، قاموس الرجال، مناقب آل ابی طالب، ارشاد، اعلام الوری، مجمع البیان، کافی، المیزان و کشف الغمه شده است.^۵

۱. سایت www.FETRAT.com

۲. الصحيح، جلد ۲، صص ۵ و ۶.

۳. همو، جلد ۱، صص ۱۱ و ۱۲.

۴. مرادی نسب، حسین، مقاله "بهره گیری از منابع شیعه در کتاب الصحيح من سیره النبی الاعظم ﷺ"،

مجموعه مقالات رویکرد الصحيح به سیره رسول خدا ﷺ صص ۲۶۶.

۵. همو، صص ۱۶۷.

اگرچه عاملی غنی ترین میراث فرهنگی سیره پیامبر ﷺ و تاریخ اسلام را منابع شیعه دانسته و اعتقاد دارد که در این گنجینه ، نصوص قطعی الصدور باقی مانده است که می تواند ما را با روش و سیره پیامبر و ائمه ائمه ائمه آشنا کند^۱، اما این به منزله پذیرش بی چون و چرای این منابع نیست و در برخی موارد علامه گزارش این منابع را نمی پذیرد و به نقد آنها می پردازد.

۱-۶-۷-۳- ساختار تألیف

جعفر مرتضی در کتاب خویش به بررسی سیره نبوی و صحت اخبار گزارش شده در این باره می پردازد. او آغاز تاریخ اسلام و مهم ترین بخش آن را سیره رسول خدا ﷺ می داند؛ به همین سبب کتاب را با حوادث و قضایای مهم و اصلی در آن آغاز می کند تا به منزله گامی ابتدایی در راه رسیدن به مباحث کاملتری در این زمینه باشد.^۲

کتاب در ۳۵ جلد به چاپ رسیده که جلد اول مباحث مقدماتی تاریخ اسلام، نقش حاکمان، اسرئیلیات و قصه خوانان در تاریخ، راهها و قوانینی که عده ای با کمک آنها خواسته اند مسائل انحرافی را حفظ کنند و در نهایت معیارهای شناخت اخبار صحیح ارائه شده است. جلد دوم با معرفی وضعیت شبه جزیره عربستان پیش از ولادت رسول خدا ﷺ آغاز گشته و با وقایع مربوط به تولد حضرت، بعثت، هجرت به مدینه، غزوه‌ها و... ادامه یافته و در جلد ۳۳ با حوادث مربوط به مراسم تدفین آن حضرت و اتفاقات مربوط به سقیفه خاتمه می یابد. دو جلد آخر کتاب نیز فهرس را در بر دارد.

۱-۶-۲-۴- شیوه نقل مطالب

تألیف کتاب با هدف دستیابی به سیره صحیح رسول الله ﷺ از میان مجموعه ای از گزارش های جعلی در این باره می باشد بدین جهت جعفر مرتضی پس از نقل واقعه ای مربوط به سیره رسول خدا ﷺ از منابع مختلف، به ویژه منابع اهل سنت، به نقد و بررسی آن می پردازد و تنها به نقل واقعه اکتفا نمی کند. او ابتدا اسناد و مدارک تاریخی را مورد تفسیر و تحلیل قرار می دهد و سپس به دنبال فهم متن برمی آید.

مؤلف کتاب الصحیح، از قواعد و اسلوب های نقد تاریخی بهره های فراوان برده است. یکی از امتیازات شاخص این اثر معروف در سیره پیامبر ﷺ، ارزیابی و نقدهای تاریخی مؤلف آن است که کتاب را از لحاظ تتبع و تحقیق تاریخی، سنجش اسناد و نقادی داخلی ایجابی و سلبی، ممتاز گردانیده است. ... مؤلف الصحیح در پی تمام نقد های داخلی متون تاریخی، به مرحله اجتهاد گام نهاده و اجتهاد و استنباط های تاریخی خویش را ارائه نموده است؛ هرچند

۱. گفتگو با استاد جعفر مرتضی عاملی، مجله آینه پژوهش، سال اول، شماره ۵، اسفند ۱۳۶۹ صص ۶۵ و ۶۶.

۲. الصحیح، جلد ۱، ص ۱۳.

در برخی از موارد اجتهادی خویش، بنیان‌ها و اساس اجتهاد را بر پایه واقعیت‌های تاریخی قرار نداده است، و استنباط‌ها و استنتاج‌های تاریخی را بر عقاید تاریخی خویش مبتنی کرده است.^۱

جعفر مرتضی عموماً متن اسناد و منابع تاریخی را مورد نقد داخلی ایجابی و سلبی قرار داده و براساس آنها، به اثبات حقایق راه برده است. روش کتاب الصحیح، برخلاف اکثر کتب سیره قبلی، روش روایی - ترکیبی نیست، بلکه تحلیلی است. در حوزه تاریخ‌نگاری به سبک و روش تحلیلی، این کتاب از شاخص‌ترین کتب است.^۲

درباره کیفیت کار عاملی چنین آمده که در مرحله نخست، مراجع پیشینیان را مورد توجه قرار داده و صحت و یا فساد بسیاری از مطالب را که به عنوان تاریخ و انمود شده‌اند، بازشناسانده است. خویشتن را به دسته خاصی از مؤلفات و یا مؤلفین مقید نساخته و در جهت احراز صحت مطالب در جای مناسب خود به بحث و مناقشه در اسانید پرداخته است. اصول و مبانی اسلامی و قرآنی و شخصیت و روحیه و اخلاق نبی اکرم ﷺ را اساس ارزشیابی نصوص و داوری درباره آنها قرار داده. مالا به پاره‌ای از تناقضات موجود در نصوص دست یافته است. دیباچه‌ای تمهید کرده و درباره پیوند دوران گذشته به زمان معاصر و تدوین تاریخ، و اینکه آیا ما دارای تاریخ هستیم، و ضرورت دقت در مطالعات تاریخی سخن به میان آورده است.^۳

۱. میرمحمدی، سید ضیاء‌الدین، مقاله "نقد و ارزیابی تاریخی در الصحیح من سیره النبى الاعظم ﷺ"، مجموعه مقالات رویکرد الصحیح به سیره رسول خدا ﷺ، ص ۹۲ و ۹۳.
۲. همو، صص ۱۰۴-۱۰۵.
۳. حجتی، سید محمد باقر، سیری در سیره نویسی و مروری بر احوال و آثار پاره‌ای از سیره نویسان، بی‌جا، کنگره جهانی حضرت رضا علیه السلام، ۱۳۷۱ هـ.ش، ص ۲۴۴.

۷-۱- کلیاتی درباره نقد

به منظور بررسی مبانی عاملی در نقد اخبار تاریخی، کلیاتی از نقد ارائه و در فصل دوم و سوم این مبانی در الصحیح دنبال خواهد شد.

۱-۷-۱- مفاهیم و اصطلاحات

در آغاز لازم است به منظور روشن شدن بیشتر بحث، تعریفی هرچند مختصر از واژگان کلیدی موضوع ارائه گردد.

۱-۷-۲- مبانی^۱

مبانی از ریشه "بناء" است. در لغت، بناکردن چیزی، و زن به خانه آوردن و بی اعراب کردن لفظ را گویند.^۲ مبنی، اسم مفعول "بناء" بوده که مقصود قرار، ثبات و عدم تغییر است.^۳ مبانی اساس، بنیاد و بنیان یک شی است.^۴ اصول ثابت و لایتغیری که اصل و پایه‌ی دیگر امور قرارمی‌گیرند^۵ و در هر علم، پایه و بسترها و ساحت‌های زیرین آن علم را می‌سازند.^۶ مبانی در اصطلاح کلیه اصول، ملاک‌ها و روش‌هایی است که باید برای نقد و ارزیابی صحت، حجیت و دلالت متون روایی در نظر گرفته شود.^۷

همچنین به آن دسته از پیش فرض های ثابت، اصول وضع شده و باورهای اعتقادی و علمی و یا اطلاعاتی گفته می‌شود که با پذیرش و مبنا قرار دادن آن‌ها، مفهوم متن (قرآن، حدیث،...) تبیین می‌گردد.^۸

1. Undementals

۲. تهنانوی، محمد علی، موسوعه کشف اصطلاحات الفنون و العلوم، تحقیق، علی دحروج، بیروت، مکتبه لبنان

ناشرون، ۱۹۹۶م، ج ۱، ص ۳۴۴

۳. همو، ج ۲، ص ۱۴۳۲.

۴. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر، ۱۳۶۰ هـ.ش، ج ۳، ص ۳۷۷۷.

۵. افشاری، نجیمه، روش شناسی وسائل الشیعه با تاکید بر مبانی نقد حدیث و راهکارهای حل تعارض

اخبار، مقطع کارشناسی ارشد، استادراهنما: دکتر فتحیه فتاحی زاده، تهران، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۸.

۶. مؤدب، سید رضا، مبانی تفسیر قرآن، قم، انتشارات دانشگاه قم، ۱۳۸۸ هـ.ش، ص ۲۸.

۷. معماری، داود، مقاله جایگاه و مبانی نقد متن در علوم حدیث، نشریه علوم انسانی، ۱۳۷۷، شماره ۳۹ و ۴۰، ص

۵۸.

۸. شاکر، محمد کاظم، مبانی و روش های تفسیری، قم، مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۲ هـ.ش، ص ۴۰.